

NOS

Nr 4 2011 Årgång 33

Medlemsorgan för Föreningen Natur och Samhälle i Norden

Föreningen Natur och Samhälle i Norden (FNSiN)

FNSiN grundades år 1973

Ur föreningens stadgar:

§2 Föreningen skall samla intresserade av natur och samhälle i Norden till allsidiga studier därav. Genom studieverksamhet, föreläsningar, exkursioner och publikationer skall Föreningen sprida kunskap om natur och samhälle med huvudinriktning på Norden. Föreningen är en religiöst och partipolitiskt obunden ideell förening.

§3 Föreningens huvudsakliga intresseområden är Danmark, Finland, Färöarna, Grönland, Island, Norge, Sverige och Åland samt områden med historisk eller annan anknytning till länderna i Norden.

FNSiN samarbetar med Studieförbundet Vuxenskolan och med andra föreningar. FNSiN ingår i Förbundet för Ekoparken. Läs mer på vår hemsida www.fnsin.nu.

Föreningens adress:

c/o Eva Innings
Dalgårdsvägen 55
121 33 Enskededalen
08-774 12 53(b),

Föreningens lokal Baltzar har adress
Baltzar von Platens gata 11

Medlemsavgiften 2011:

Fullbetalande medlem 150 kr
Ny dito efter 1/7 75kr
Familjemedlem 50kr

Plusgiro: 67 01 50- 2

Medlemsavgifter och beställning av skrifter

NOS: Ansvarig utgivare

Anders Schaerström,
Kometvägen 49

183 48 Täby;

08-758 30 03; 070-693 91 28

anders.schaerstrom@telia.com

Material till NOS skickas till:

nos.fnsin@gmail.com
eller till sekreteraren

NOS har ISSN: 0348-7970

NOS utkommer 4 ggr/år.

Manusstopp 1 dec/mars/juni resp. sept.

Internet E-post: info@fnsin.nu

Hemsida: www.fnsin.nu

Blogg: www.fnsin.blogspot.com

FNSiN, styrelse

Ordförande
Bente af Edholm
Fritiofsvägen 4
182 54 Djursholm
08-622 55 25; 070-400 01 99
bente.fnsin@gmail.com

Vice ordförande:
Soili Bisi-Strom
Fatburs Kvarng.14
118 64 Stockholm
08-19 12 52 (b)
070-370 07 75
bisi-strom@bredband.net

Sekreterare

Monica Ajne
Kritvägen 3
141 34 Huddinge
08-711 58 15 (b)
b.m.ajne@telia.com

Kassör:

Eva Innings
Dalgårdsvägen 55
121 33 Enskededalen
08-774 12 53(b), 070-491 67 14;
08- 653 5405
eva.innings@telia.com

Övriga ledamöter

Birgitta Traxel
Vesslevägen 40nb
167 67 Bromma
08-25 03 35 (b)
birgitta.traxel@gmail.com

Camilla Berg
Fredrikslundsvägen14
168 34 Bromma
08-26 25 84
camilla_berg@spray.se

Erik Elvers
Illerstigen 28
170 71 Solna
08-85 84 88(b)
E.elvers@bredband.net

Hans Weimer
Ferievägen 53
168 41 Bromma
08-37 39 52; 070-374 07 53

Ulla Ersmark
Spannvägen 14
168 35 Bromma
08-25 12 22 (b)
ullaersmark@gmail.com

Unn Hellsten
Lagavägen 13
128 43 Bagarmossen
08-600 26 42 (b)
unn.hellsten@telia.com

Webbansvarig:

Monika Kristensson
Sickla Kanalgata 12
120 67 Stockholm
08-641 50 11 (b)

Kontaktperson,
FNSiN Östergötland

Håkan Bley
Sköldvägen 18
61633 Åby
011-63169 (b) 011-191125 (a)

Våra böcker:

	normal	medlem
De goda ogräsen	75	50
Estland	50	30
Gotska Sandön, ny	100	75
Kall ökensand	75	50
Spetsbergen	50	30
Tyresta	20	10

(Porto tillkommer)

Beställ genom Eva Innings 08-774 12 53;
eva.innings@telia.com.

Omslagsbilder:

Framsidan: Nos med morrhår Foto: Bente af Edholm

Baksidan: Norra fyren på Gotska Sandö
Foto: Gunnel Wallén

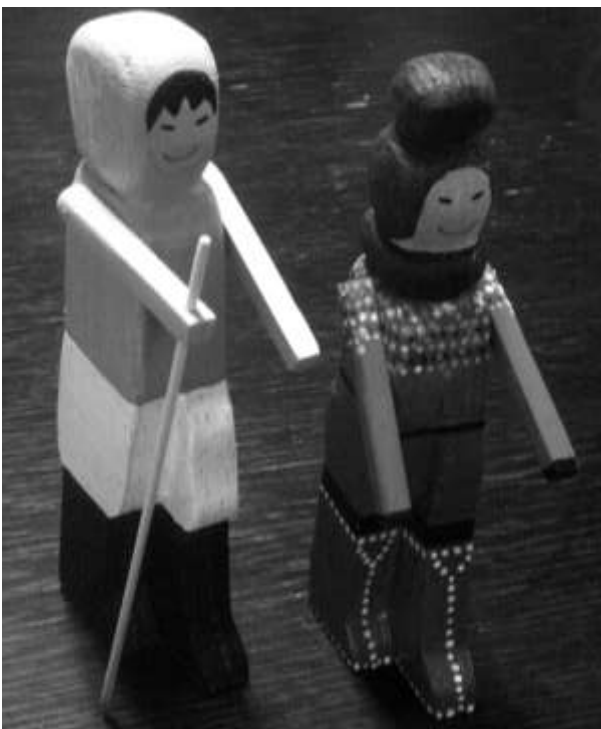
Ordföranden har ordet

En vacker dag i september hade jag förmånen att få närvara vid en bokrelease i en bokhandel vid Vasaparken i Stockholm. "Vasaparken" får mig alltid att tänka på vår stora sagoförfattare Astrid Lindgren (- som borde fått Nobelpris).

Den här gången gällde det en bok med en annan slags sagoberättelse, en myt som finns över hela det arktiska området. Berättelsen om Havets Mor. En myt som spreds till omvärlden när inuiterna först fick kontakt med resande människor utanför Arktis.

Nu har boken om Havets Mor i givits ut i Sverige. Författaren och medlemmen i Föreningen Sverige-Grönland, Elisabet Härenstam, åkte till ön Kulusuk (300 inv) på Östgrönland. Med hjälp av skolans elever och deras slöjdlärare blev bokens berättelse illustrerad med relieftavlor gjorda av återanvända spillträbitar från orten.

Slöjdläraren och fyra av skolbarnen från Kulusuk gästade under några dagar i Sverige både bokhandel, bibliotek samt bokmässan i Göteborg.

Apropå trä, så läste jag nyligen en rubrik som så: Bot mot cancer i skogen? - Svensk skogsråvara kan ge nya läkemedel mot cancersjukdomar. Att forskare vid Mittuniversitetet har hittat flera intressanta föreningar som visar hög anticanceraktivitet.

För 40 år sen upptäcktes Taxol, en kemisk förening, som hämmar celledelning. Det finns i barken på Stillaohavsidegranen.

Nu tror forskarna i Sverige att de hittar ämnen i björk och gran som är aktiva mot cancer och kan modifieras så att de blir ännu mer aktiva, och verka mer specifikt på olika typer av cancer.

- Det låter hoppfullt med den nya termen "skogsmedicin", tycker jag.

Bente

Rysshärjningar i Stockholms skärgård

Den 14 juli siktas i den täta morgondimman den stora ryska flottan utanför Djurö på Värmdö, det är en skrämmande och gigantisk syn. Larmet går utmed hela Östersjökusten och vårdkasarna tänds. Här börjar denna sommar 1719, det stora kaoset för befolkningen på öarna i Stockholms skärgård och hela kusten utmed Östersjön (Öberg 2006, föredrag).

”D. 14 Julii nästl kom fienden in uti Stora Harö-flählen utanför Diurehamn med sine Galejor och stora Slupar bittida om morgonen wid pass 3 el. 4 hundrade, seglandes alt utj liniewijs, då en Galeja sätter effter mig med många par åhrer både roendes och seglandes och mig uphinner wid Malmö ön, att iag måtte sättia i Land med min båt och icke utan största lifzfahra, med mine barn måste taga skogen in och lämna altsammans fienden i händer...” Så lyder den spänningsmättade ingressen till ett i *”underdånig ödmjukhet opsatt Meemorial”* från kaplanen på Djurö (Hedenstierna 1990:32).

Detta är bara en av många skrivelser om ryssarnas härjningar då de i juli 1719 avseglade från Lemland på Åland mot den svenska kusten. Så fort skärgårdsfolket förstod det allvarliga läget tändes de höga vårdkasarna. Vårdkasen ingick i kustens bevakningssystem och den restes på höga berg så att den syntes vida omkring. Kasarna var byggda av höga trädstammar som var uppresta i en ring eller runt ett träd. Kasen skulle vara ca 10 m hög och ha plats för postering högst upp och alla platser var noga bestämda (Utter Wahlström 2002:37).

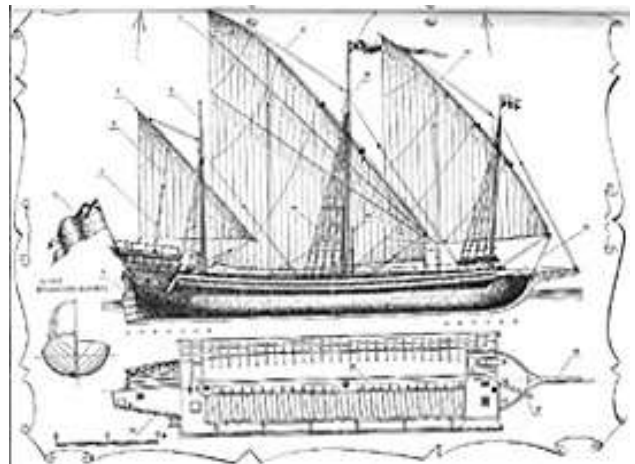
Den historiska bakgrunden Sverige låg i krig med Ryssland i det ”Stora Nordiska kriget”. Karl XII hade dragit in Sverige i kriget år 1700 och Sveriges folk hade under nära 20 år slagits på Europas slagfält, folket var mycket trött och fattigt. Karl den XII dog i Fredrikshald 1718 och Ulrika Eleonora var Sveriges regent. Hennes gemål, prins Fredrik av Hessen, var den som hade högsta befäl och deltog i landets försvar. Den svenska regeringen var obeslutsam och fredsförhandlingarna med Ryssland drog ut på tiden. I början av juli 1719 beslutade tsar Peter om ett härjningståg mot den svenska Östersjökusten. Avsikten var att få Sve-

rige att skriva under fredsförhandlingarna men också inta Stockholm, Sveriges hjärta.

Fienden skulle till varje pris hindras från att inta Stockholm och för att förhindra det var man beredd att offra skärgården. Några mindre postereringar fanns på några öar, men dessa dragoner och bönder fick ge sig av hals över huvud och lämna gårdar, djur och ägodelar. De vägar som fanns för ett anfall mot Stockholm, var antingen leden förbi Vaxholm eller över Baggensfjärden, genom Södra Stäket och vidare genom Lännerstasundet. Planen var att med en flotta bestående av 130 galärer, 100 slupar och en örlogseskader anfalla Stockholm, sätta skärgården i brand och terrorisera den svenska Östersjökusten. På så sätt skulle Sverige tvingas delta i fredsförhandlingarna. Av fartygens storlek kan man bedöma att besättningarnas antal uppgick till 30 000 man, men antalet fartyg och mannar som deltog i härjningarna är i dag inte helt klart (Englund och Öberg 2007:87, 89).

Galären var ett grundgående lättmanövrerat fartyg. Det kunde föra med sig 150-200 man och drevs fram med hjälp av 20 par åror. Några galärer var specialbyggda, så kallade kosackgalärer, de var delvis däckade och förde med sig hästar (Hedenstierna 1990:33).

Med hjälp av hästarna gick det snabbt och ganska enkelt att ta sig inåt land för att bränna gårdar och skog, skövla, stjäla boskap och säd.

Teckning föreställande rysk amtida galär.

Gårdar som brändes

Redan den 16 juli var en mindre styrka och rekognoserade inloppet för att avgöra om det var möjligt att ta sig in till Stockholm genom Södra Stäket. Den svenska styrkan blev i och med besöket förvarnade om att ryssen eventuellt skulle komma att göra ett försök (Quist 1983:71). **De passade då också på att härja och bränna egendom på Ingarö- och Farstalandet Tjustvik, Boo Gård, L. Kårnäs, Beatelund och Bergvik** Det första säteriet som brändes var Bergviks gård på Farstalandet. Det finns två muntliga traditioner som berättar om hur det gick till, gården låg väl skyddad i en vik och syntes inte från fjärden. Ryssen låg på Ingaröfjärden i väntan på att dimman skulle lättas. När dimman avtog och man lättade ankar passade tuppen på att höra av sig.

Den andra versionen är att när ryssen lättade ankar hade befolkningen flytt upp i skogen. Pigan har hand om gårdens hund men tappar den och hunden springer ner till stranden och skäller. I vilket fall som helst så upptäcker ryssen att det finns en gård långt in i viken, vänder och bränner egendomen.

Alla säterier, gårdar och torp på Inga fjärding, Orminge fjärding och Farsta fjärding brändes, förutom Lemshaga säteri. En del av egendomarerna skall ha bränts den 13 och 15 juli och några härjats den 16 augusti (Gustavsson 1968:37-38). Om man nu brände gårdar så sent som den 16 augusti visar det på att man befann sig kvar i området även efter slaget vid Södra Stäket.

Gustavsson skriver att ”Ägaren till Tjustvik, Lorens Tjustberg, klagar i en skrivelse (Domboken 5/10 1719) över framfarten med hans nybyggda gård vid Baggensfjärden. Husen brända och likaså till mestadels skogen, bryggorna och gårdesgårdarna, kreaturen borttagna. I stället var på ägorna ’nedgrävt en stor myckenhet Wid Stäket slagna döda kroppar” (Gustavsson 1968:38). Förhoppningsvis kan fortsatta studier och undersökning av markerna bekräfta om så kan vara fallet. Det kan ju också vara så att när man återvände till sina gårdar och även vid senare tillfällen röjde bort det som påminde om ryssens framfart. Så har det berättats för mig av en äldre kvinna vid namn Stina Hellman. Hon var barnboende vid Bergviks gård och det har berättats

för henne när hon var ung, hur man grävde upp liken efter 20-25 begravda ryssar och fraktade dem med båt till Klevsudd (Hellman 2006, muntl).

På Beatelund brändes hus och mark ner, förutom en lada. På ladans ena gavel finns en klocka och teorin är den, att ryssen tog denna byggnad för en kyrka. Tsar Peter hade gett uttryckliga order om att kyrkor inte fick brännas, vilket dock skedde på en del platser, kanske var det därför ladan skonades. Enligt rättsaren på Beatelunds säteri har det funnits ugnar på markerna, men dessa skall ha borttagits under modern tid.

En gård som inte härjades eller brändes var Lemshaga som ligger ut mot Grisslingefjärden på Farstalandets nordöstra sida. Varför brändes inte denna gård? Kan det vara så att de köpte sig fria? Inte vet jag, man kan bara spekulera.

Om det var så att ryssen även förde med sig hästar så var det inte svårt att ta sig längre upp på land. Soldaterna bildade troligen grupper om 8-10 **man när de var i land och härjade, brände och plundrade.** Ryska armén lär ha haft matförråd med på sina härjningståg, men det drygades ut av den mat de plundrade från gårdarna. Varje soldat ansvarade för sig egen mat och skulle ha proviant med för fyra dagar (Utter Wahlström 2002:52).

Slaget vid Södra Stäket

Baltzar von Dahlheim hade tidigare, när man förstod att ryssen skulle försöka inta Stockholm genom Södra Stäket att tillsammans med sina ca **400 tremänningar, hans åtagande blev att befästa sundet.** På strategiska ställen i farleden sänktes fartyg och pråmar, fylldes med sten och ett kustförsvar med två fasta batterier anordnades också.

Den 13 augusti styrde 27 ryska galärer in i Baggensfjärden för att via Södra Stäket försöka ta sig fram för att inta Stockholm. När larmet går den 13 augusti på morgonen är Dahlheim med sina soldater fast beslutet att hindra ryssen att inta Sveriges hjärta.

Tre bataljoner landsattes vid Boo gård och tre **bataljoner på Skogsö.** ”Ryska grenadjärer iförda eldröda uniformer stormade fram vid Knapens håll i ett försök att inta de svenska timmerskansarna. Handgranater exploderade och kulor från tusentals avfytrade musköter ven för-

bi” (Englund 2007:71). Svenskarna var till en början endast ca 400 illa rustade unga män, Sverige hade inte så mycket krigserfaret folk att komma med efter alla år på slagfälten i Europa. Denna lilla, illa rustade styrka lyckades dock hålla fienden på avstånd under flera timmar innan fler soldater kom till deras undsättning. Striden pågick till midnatt innan ryssen drog sig tillbaka med sårade och döda (Englund och Öberg 2007:89).

Den traditionella synen har varit att det var ryssarna som fick retirera, men med de nya rön som framkommit är det troligen så att det var svenskarna som efter hårda strider fick lämna slagfältet. I en artikel för 30 år sedan hävdar Arne Stade att en svensk befälhavare förfalskade sin stridsredogörelse för att framhäva sin egen insats i striden (Englund 2007:72). Förlustsiffran för svenskarna stannade på 100 man i sårade och stupade. De ryska förlusterna tror man i dag var 4-500 stupade och sårade, men uppgifterna är ofullständiga (Englund och Öberg 2007:90).

En kort tid efter slaget vid Stäket drog sig hela den ryska flottan tillbaka utan att ha lyckats i sin gärning att inta Stockholm och med detta klarade sig hela svenska folket från ryssens vidare intrång i Sverige.

I augusti när ryssen lämnade den svenska kusten hade de bränt och plundrat bl.a. Södertälje, Trosa, Nyköping och Norrköping utmed Södermanlands och Östergötlands kusttrakter (Jansson 1965:184). I området Älvkarleby-Värmdö brändes 3 städer, 7 järnbruk, 20 herrgårdar, ett tusental bondgårdar och över 200 torp och backstugor. Omkring 10.000 människor blev hemlösa (Åberg 1969:6). Skärgårdsbefolkningen från Arholma till Landsort var nog de som drabbades hårdast när boskap stals, skogar och gårdar brändes.

Efter de misslyckade försöken att nå in till Stockholm sammanstrålade den ryska galärflottan vid Kapellskär för att den 19 augusti återvända till Åland. Någon fred blev det dock inte förrän två år senare (Utter Wahlström 2002:114).

Mimmi Öberg

Fortsättning i nästa NOS

Bild på sidan 4, Källa:
Sökning: http://hildebrand.raa.se/uv/projekt/syd/slagfalsarkeologi/sodra_staket_dykningar.htm 2007-09-02)

I slutet av maj visade Mimmi Öberg (tvåa fr. v.) det fina naturreservatet Storängsudd med de arkeologiska spåren från rysshärjningarna för åtta FNSiN-medlemmar. Kanske blir det ett nytt besök till våren, eftersom kungsängsliljorna redan hade blommat över, när vi var där i våras. Foto: Claes Göran Ström

Skuruparken - får den bli naturreservat?

Skuruparken i Nacka ingår i Stockholms gröna kilar, och anlades redan på 1790-talet med inspiration från Hagaparken. Frågan om skydd av den genom naturreservatsstatus har varit uppe en lång tid. FNSiN hade en exkursion i den omkring 2005. Frågan om skydd av området har dock i olika omgångar förhalats, och FNSiN har därför tillsammans med ett tiotal andra föreningar, t ex Länsförbundet av Naturskyddsföreningen, Förbundet för Ekoparken och hembygdsföreningarna i Boo och i Nacka ställt sig bakom uttalandet nedan för att göra området till naturreservat före utgången av 2011 som publicerats i bl a Svenska Dagbladet (31 augusti). En namninsamling för reservatsbildning finns på [www. Skuruparken.se](http://www.Skuruparken.se).

Än en gång har politikerna brutit sitt löfte att göra Skuruparken till naturreservat! Nu är det åter risk att parken bebyggs. Den lokala opinionen har reagerat kraftigt på detta. Engagemanget för Skuruparken är djupt rotat hos människorna i närmiljön.

Parken ligger vid Skurusundet (i Nacka) och är en länk i Stockholms gröna kilar. (Den ligger endast sju kilometer från Stockholms innerstad SvD). Parken är mycket vacker men i stort behov av skötsel. 11000 människor bor i parkens närhet. Ett stort antal förskolor och skolor nyttjar parken regelbundet. Betydelsefullt är att stora delar av Skuruparken är ett eklandskap med mycket höga naturvärden.

Skuruparken har gamla anor. Redan på 1790-talet skapades landskapsparken Skuru promenader, inspirerad av Fredrik Magnus Piper, som tidigare anlagt Hagaparken.

I över sju år har vi kämpat för att Skuruparken ska bli naturreservat. Vi har varit med om att tre byggförslag avvisats. Allt fler föreningar i Nacka och övriga Stor-Stockholm har fått upp ögonen för denna fantastiska klenod, till exempel Förbundet för Ekoparken, Naturskyddsföreningen och Turistföreningen. I januari 2009 protesterade vi mot det tredje byggförslaget, något som fick gehör. Någon månad därefter beslöt nämli-

gen Nacka kommun att köpa Skuruparken av

byggföretaget JM AB. När de långdragna förhandlingarna var så gott som klara drog sig JM ur. Köpet gick tyvärr i stöpet.

Gällande översiktsplan slår fast att Skuruparken ska förbli park- och fritidsområde. När första naturreservatsförslaget var klart 2007 ställde sig samtliga partier i Nacka bakom detta. Tyvärr lades det i malpåse. 2010 kom ett reviderat naturreservatsförslag. Återigen ställde sig samtliga partier bakom. I åratal har kommunledningen lovat att Skuruparken ska bli naturreservat. Inför 2010 års val till och med beslöt politikerna i Miljö- och stadsbyggnadsnämnden att Skuruparken skulle bli naturreservat före årets utgång. Efter valet övergav de detta beslut. En kalldusch! Vart tog demokratin vägen?

Kommunledningen har nu vänt på klacken och vill göra Skuruparken till en detaljplanelagd park, en process som kan ta fem år. Först därefter kan naturreservat komma på fråga. Därmed skjuts naturreservatet åter upp till en avlägsen framtid, om det överhuvudtaget är aktuellt med naturreservat då. Detaljplaneläggning öppnar upp för byggnation. Vi protesterar mot en sådan politik. Endast genom att göra Skuruparken till naturreservat säkras den för oss och kommande generationer.

Vårt tydliga och indignerade budskap är: Inga ytterligare långbänkar! Ett färdigt förslag till naturreservat finns klart. Vi undertecknande föreningar förväntar oss att ett beslut om naturreservat i Skuruparken fattas före 2011 års utgång.

Ett svar på insändaren var infört i SvD den 7 september, undertecknat av kommunstyrelsens ordförande Erik Langby (M) m.fl. Enligt detta ska Skuruparken bli Nackas trettonde naturreservat, men processen kan komma att bli utdragen.

NOS-red.

Civilsamhället och Östersjösamarbetet

Föreningen Norden, som är svensk koordinator för NGO-samarbetet inom CBSS (Council of Baltic Sea States), ordnade ett seminarium den **24 maj om civilsamhället och Östersjösamarbetet**. Där deltog bl.a. statssekreteraren Oscar Wåglund Söderström, som talade om EU:s Östersjöstrategi, och Darja Achutina, chef för Föreningen Norden i S:t Petersburg (som var värd för Nordic Forum 2010). Achutina talade om ideella föreningar i Ryssland och deras förväntningar på Östersjösamarbetet. Från OSSE-nätverket deltog Mattias Alisch och Olof Kleberg.

Wåglund Söderström gav en överblick över Östersjösamarbetet: Hållbar miljö, ekonomi och tillväxt, tillgänglighet (infrastruktur, turism utbildning), trygghet (övervakning till sjöss, gränsöverskridande brottslighet) är de fyra utmaningarna och inriktningarna.

Företrädare för OSSE-nätverket tog upp de medborgerliga kontakterna. Civilsamhället som var seminariets tema finns nämligen inte med i EU-strategin. Sida:s Östersjöenhet övergår från **1 juli till Svenska Institutet och då ska nya direktiv skrivas**. Det finns en förhoppning om att det då ska ges större utrymme för civila organisationer.

Darja Achutina beskrev de ryska ideella organi-

sationernas ställning och framhöll att man måste hålla sig väl med makten. Hon trodde att MR- o demokratigrupper skulle få det svårt i fortsättningen. Allt fler NGO får statligt stöd – men blir mer beroende. Framtida Östersjösamarbete ska vara ömsesidigt, det är slut med ensidigt stöd, markerade hon. Men stöd utifrån behövs ändå. EU:s grannskapssamarbete ger begränsade bidrag. Bättre är det från Nordiska Ministerrådet. Den ryska Public chamber for NGOs ger stöd men bara till nationell verksamhet. Det skulle behövas en baltisk östersjöfond för att stödja samverkan mellan NGOs i regionen, menade hon.

CBSS möts en gång per år i ordförandelandet för CBSS – 2012 i Tyskland, 2013 i S:t Petersburg. Ett 30-tal svenska organisationer är med, dock inga med profil på mänskliga rättigheter och fred.

Kontaktman i Sverige är Anders Bergström, utvecklingschef på Föreningen Norden, 08/506 113 12, anders.bergstrom@norden.se

Olof Kleberg

(vice ordförande i OSSE- nätverket)

Gotska Sandön 1 – 6 juni 2011

Några botaniska iakttagelser

Årets resa till Gotska Sandön var det endast sju personer som nappade på. Sandön bjöd denna gång på underbart väder med sol och lätta vindar varje dag. Länsstyrelsen hade i år tillsammans med hembygdsföreningen ett brett program, som startade redan dagarna före de två Nationalparksdagarna. Biologer erbjöd guidning i öns olika naturtyper och tillsynsmän berättade om öns historia.

Sandön hade knappast fått något regn sedan snösmältningen så det var osedvanligt torrt i markerna. Trots torkan blommade orkidéerna

som aldrig förr. På Kapellänget blommade fina exemplar av nästrot, som ju har ett ganska blekt och oansenligt utseende eftersom den är mykorrhizoberoende. Vid "Elefanten" bakom Kapellänget var det en fantastisk blomsterprakt av den vita svärdsysslan som hade fler blommande stänglar än någonsin. Om man gick dit i skymningen lyste de vitt lång väg. Runt inre dynkärrets kanter fanns det tusentals plantor av det lilla spindelblomstret, en orkidé som blommar tidigt men som kan vara svår att få syn på trots mängden. Dynkärret är annars mest känt för sina maj-

vivor. Rödsysslan som ännu inte var i full blom på alla platser, hittade vi på ovanligt många platser i år. Den trivs bäst i lite halvskugga. Vi såg den bakom Kapellänget, på Vulcans kulle, i skogen vid Las Palmas, vid Tomtebo, samt i stort antal på södra sidan av ön. Purpurknipprot, skogsknipprot och kärrknipprot i stora mängder var på gång, men ännu bara med lite grönt som kommit upp ur sanden.

Ett riktigt pampigt exemplar av Sankt Pers Nycklar kunde vi beundra på Hamnuddsängen. Det är en vanlig orkidé på Gotland, men enligt notis i Gotska Sandöns flora (Rindi nr 1/2006) är detta det enda exemplaret på Gotska Sandön. Den blommar inte varje år, men har iakttagits på samma växtplats sen 20 år. I år ovanligt ståtlig.

Vid vägen mot Kapellänget kan man se en samling gröna små kullar som de flesta uppfattar som stenar täckta av mossa. En närmare granskning avslöjar att det rör sig om blåmossa (falsk vitmossa) som bildar typiska kuddar. På denna ö av sand förekommer mossbildning i miniformat även på andra platser, t ex vitmossa utefter vägen till Gamla gården, vilket tyder på att grundvatten kan finnas mycket ytligt till och med på dynerna.

Vi gjorde även ett kort besök på brandplatsen från

Öns troligen enda exemplar av Orchis mascula (Sankt Pers Nycklar).

Kuddar av blåmossa.

2006. Ett blixtnedslag antände då tallskogen i närheten av Höga åsen. Genom ett snabbt ingripande lyckades man begränsa det eldhärjade området till ett par hektar. En skogsbrand ger ofta arter som länge legat vilande i

marken möjlighet att komma fram. Så även här. Redan året efter branden rapporterades en ovanlig svamp, rotmurkla, tidigare okänd på Sandön. Nu är platsen svår att skilja från andra gläntor i skogen.

Att Sandön i dag har en unik biotop för vedlevande insekter kan tillskrivas de många bränder som förekommit sen århundraden tillbaka. Nu finns tankar på planerade bränder för att rädda öns sällsynta skalbaggar. Det råder dock delade meningar om lämpligheten att införa s.k. naturvårdsbränning på Gotska Sandön, vilket man kunde höra i vetenskapsradion den 22 juni i år.

Text och foto:

Ulla Munkhammar / Göran Olofsson

Hur gick det?

Gotska Sandön 3-6 juni 2011

Vi var tillsammans sju stycken, och för tre av oss var det första gången vi besökte ön. Erik och Anders, som båda varit på Sandön åtskilliga gånger, berättade för oss nybörjare om öns spännande historia, visade vägen till såväl blommande rödsyssla som övergiven tågräls.

Under Nationalparksdagarna, 4 och 5 juni, var byggnader på ön öppna och vi fick möjlighet att bl.a. se Skogshuggarbaracken. Där bodde de arbetare som på 1920-talet avverkade skog på ön. Det var virke från den avverkningen som transporterades på järnvägen.

Vi hade sagolik tur med vädret hela tiden och njöt av åtskilliga bad i det klara, friska vattnet. De härligt gröna kuddar av mossa som vi stötte på i skogen fick vi lära oss heter blåmossa. Vi gladdes oss åt synen av sex sälar vid Säludden, korsnäbbar vid Kapellänget och vackra strandskator som spatserade på stränderna.

Den mäktigaste upplevelsen var ändå den unga kungsörn som seglade över stranden Las Palmas när vi satt och väntade på båten för hemfärd. En värdig avslutning på tre minnesrika dygn på Sandön.

Gunnel Wallén

Försommarkväll i Bergianska Trädgården.

Den första dagen i den första sommarmånaden, närmare bestämt den 1 juni, var vi 15 personer som träffades utanför Frescati grind (ingången till det lilla koloniområdet) på baksidan av Universitetets T-bana.

Vår vandring började på den nyanlagda, trevligt dragna gångvägen utefter spåren, som förde oss till Bergianska Trädgårdens nya våtmarker. Där kunde vi skåda mängder av olika blommor bl.a. fackelblomster, rödblåra, gökblomster.

När vi väl kom in i själva Trädgården var det träd vi skulle koncentrera oss, och titta på. Ciceron under vår vandring var Eva Innings.

Fler än 30 olika träd fick vi beskåda under vår vandring. Bland alla dessa intressanta träd vill jag bara ge några smakprov:

Vi såg bl.a. en Paraplymagnolia, som nu blommade med mycket vackra och doftande blommor. De flesta Magnoliasorter har ju blommat över vid denna tid, så det var fint att få se detta vackra träd. Vi såg också en Hängask, som ej hade slagit ut ännu. Den slår ut senast av alla träd berättade Eva. Trumpetträdet, som skulle blomma nu, hade tyvärr dött under den stränga vintern. Ett mycket intressant träd, som vi fick se var Ginko biloba. Detta träd har ju funnits i **200 miljoner år. Dock inte detta mycket fina exemplar**, som växte fritt på en gräsmatta. Vi slog oss ner på denna gräsmatta för att ta en liten paus. Eva hade tagit med mandariner och praliner. Trevligt avbrott efter alla träd-intryck. Vår vandring fortsatte. Vi såg Svarttall och Gultall och också Platan, vars blad var mycket lika lönnen blad. Så gick vi vidare till den Japanska trädgården. I dammen där såg vi ett antal Salamandrar, som ägnade sig åt parningslekar. Intressant och roligt att se

De sista träden vi såg var röd Hästkastanj, som nu blommade (senare än de vita). Vi såg också en äkta kastanj (utanför Edvard Anderssons växthus), som också blommade. Ovanligt att denna växer i Stockholmstrakten. Den är ju där emot mycket vanlig i Skåne.

Så var det slut på denna trevliga och intressanta rundvandring. I kallelsen stod det att denna vandring skulle hålla på i en till två timmar. Vi hade varit ute i 2 ½ timme. Tiden gick jättefort. Inga långtråkiga stunder.

Tack vare det vackra vädret och framför allt Evas kunskap om alla träd, som hon förmedlade till oss, blev denna kväll en mycket bra början på sommaren.

Gunilla Hamnér

Kräfthelgen

Kräfthelgen på Runmarö är en väletablerad tradition i FNSiN. Vi vet, att när sommaren går mot sitt obevekliga slut, så har vi ändå en gemensam skärgårdshelg hos Valterssons att glädja oss åt. Så även i år. Några tog sig dit i segelbåt och andra kom efter en provkarta på de missöden och förtretligheter, som kan uppstå i samband med SL-resor, fram till målet. Enligt traditionen begick vi så knytkalas med ostbricka, fruktsallad och, naturligtvis, kräf-tor, alltmedan sammetsmörkret föll och en stjärnhimmel, som storstadsbor inte är bortskämda med, tändes över ön och fjärden. Tack vare rena högsommarvädret tog vi flera bad i den sköna viken och en rejäl söndagsvandring till Vitträsk, med picknick.

Tack till Kaj och Conny Valtersson!

Anders Scharström

Nyckelharpan i Sverige

Ingvar Jörpeland spelar

Runstensborstningen

Vi får väl fömoda, att det var det ostadiga vädret under eftermiddagen som gjorde att inte fler slöt upp för att borsta i parken (dvs. sopa av den runsten som vi har hand om i Karlbergsparken). Det hade både åskat och regnat. Men självklart var Erik på plats och hade börjat pyssla om stenen, när vi andra infann oss – Eva Innings och undertecknad. Stenen, det praktexemplaret, mår utmärkt. Några lavar hade börjat slå sig ner på den, men vi borstade omsorgsfullt. Sedan satte vi oss vid Karlbergskanalen och åt vår lilla picknick i strålände, mild kvällsol.

Anders Scharström

Silverbasha omgiven av Per-Ulf Allmo och Ingvar Jörpeland

Många åhörare hade letat sig in till föredraget om Nyckelharpan i Sverige av Per-Ulf Allmo.

Vi fick lära oss om sambanden mellan de många bruken i Uppland och varför nyckelharpan har överlevt just där.

I Uppland fanns den största andelen fria bönder i hela Sverige (över 90 %). Många av dem vistades ofta i bruksmiljöerna för att betala skatt, arbeta med kolning och köra malm, och att umgås (- och spela nyckelharpa).

Nyckelharpan kom till Uppland före bruken på 1600-talet, men livet kring bruksmiljön var en förutsättning för nyckelharpanns överlevnad.

Silverbasha är en modell av nyckelharpa som har ett något annorlunda klaviatur, den var populär mellan ca år 1840-1940. Ingvar Jörpeland - riksspelman på nyckelharpa - spelade under kvällen ett flertal låtar på en sådan silverbasha för att illustrera Per-Ulfs föredrag, - till publikens stora förtjusning.

Text och foto: Bente af Edholm

Minnen från vår- och höstvandringar

FNSiN-medlemmen Mats Gullberg är, som väl alla borde veta, en flitig, kunnig och trivsamt vandringsledare. Ofta leder han vandringar för STF men brukar då också låta FNSiN-medlemmar komma med. Det är att rekommendera, men uppslutningen varierar. En underbar majdag, när våren blommade som mest och bäckarna porlade, var jag den ende från FNSiN som tog tillfället att följa med på en heldagsvandring från Brottbys genom skogar och hagar till Garnsviken. (Tyvärr hade ombrytnings-Nisse rört till det i NOS. Mycket beklagligt.)

I mitten av september vandrade vi 7 st (men därav 5 från FNSiN!), ledda av Mats, mellan Rydbo och Hägernäs. Vi stannade vid den bortvända runstenen vid Björkeby, besåg märkliga gravvårdar vid Östra Ryds kyrka och vandrade genom den ljusa, behagliga engelska parken vid Rydbohoms slott och fick till sist se de ganska bortglömda luftvärnsforten från andra världskriget öster om Hägernäs.

Ta vara på tillfällena att vandra med Mats!

Anders Scharström

Foto: CG Ström

Havtornsplockning den 24 september

Så var det dags för höstens traditionella havtornsplockning. I år var vi åtta personer som mötte upp vid Bergshamra torg en solig lördagsmorgon. Erik och Anders hade sett till med två små hyrbilar, avpassade för det nätta sällskapet.

Vi for mot Norrtälje. Vilken dag! Vi så att vädret nog var bland de vackraste man upplevt en havtornsplockardag. T o m snöglöpp sades ha förekommit. Nu var det mest sommarfärger, solbelysta röda stugor, kossor och hästar, ja, även hjortar som betade i de gröna markerna längs vägen. Bara punktvis sågs ett och annat träd som fått höstens guld och röda.

Första anhalt var Grisslehamn, där några passade på att handla dagens lunch på fiskrökeriet. Därifrån var det bara en liten bit kvar till Skatudden, där bären väntade. Fri parkering i skogen. Ingen trängsel i år heller. Efter en kort men knagglig promenad skymtade så buskarna längst nere på udden. Kanske växte bären lite glest mot vad de brukar. Inte var de särskilt nådiga heller. De blev gärna mos i nyporna och saften ville gärna strila iväg. Erik meddelade ett slags skruvknep för att få med sig bären hela. Lagom till matrast hade jag fått ihop en liten bottenskyla.

Desto härligare när någon efter rast hittade ett gäng buskar, där stora, nästan som polerade bär växte ymnigt. Torra och lättplockade var de också. Burkar och korgar fylldes snabbt. Klockan 14 lämnade vi udden. Då hade Erik och Anders även hunnit ta ett dopp. Inte särskilt varmt, sa de, men ”görligt”. Havet, inte att förglömma, bidrog väl till det sköna denna dag. I det ständigt närvarande ackompanjemanget av ljud från vågorna, medan vi stod där och plockade.

Kerstin Skjöld

Foto: CG Ström

Program

STADSVANDRING KRING HJORTHAGEN

Söndag 23 oktober 2011

Stadsvandring tillsammans med Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsförening i området kring Hjorthagen.

Vi samlas kl 10.30 vid busshållplatsen (blå buss 1) vid T-banestation Gärdet, utgång Värtavägen.

Ledare: Mats Gullberg 070 570 92 47

HELGÖ OCH BIRKA - FÖREDRAG

tisdagen den 25 oktober klockan 18.00

Lokal Baltzar, Baltar von Platens gata 11

Arkeolog Linda Wåhländer, som i våras visade oss runt bland Helgös fornminnen, kommer till Baltzar och berättar om livet på Helgö och Birka för cirka 1500 år sedan. Ingen föransmälan
Vill du veta mer kontakta Eva Innings telefon 08-7741253 eller eva.innings@telia.com

SENHÖSTVANDRING

Stocksund - Hägernäs

söndagen den 13 november kl 10.10

Vi samlas på bussterminalen Danderyds sjukhus vid hållplatsen för buss 601 V och åker till hållplats Sjöstigen (avgång 10.12, tar några minuter). Därifrån går vi, i huvudsak utmed Värtan, upp

till Hägernäs 10-15 km. Gott om tillfällen av avbryta på vägen för den som inte vill gå hela sträckan. Mest går vi genom villakvarter men även i naturpartier.

Tag med matsäck för lunch och 2 te/kafferaster. Anmälan till Erik Elvers telefon 08-858488 eller e-måle e.elters@bredband.net senast fredag 11 november

HÖSTMÖTE

Medlemmarna i Förening Natur och samhälle i Norden kallas härmed till ordinarie höstmöte måndag den 14 november kl.18

Lokal: Baltzar, Baltzar von Platens gata 11, Stockholm

Dagordning

1. Val av mötesordförande, mötessekreterare och två justerare
2. Fastställande av röstlängd
3. Mötes behöriga utlysande
4. Fastställande av dagordningen
5. Protokoll från föregående allmänna möte
6. Verksamhetsberättelse för 2011
7. Val av styrelse för 2012
8. Val av revisorer och revisorssuppleant 2012
9. Val av valberedning
10. Beslut om årsavgift 2012
11. Förslag till budget 2012
12. Motioner (skall vara styrelsen till handa senast en månad före höstmötet)
13. Aktuell information om samarbete med andra organisationer etc.
14. Övriga ärenden

RESAN TILL BLEKINGE

Direkt efter höstmötet kommer resenärerna berätta om sina upplevelser och visa bilder från sommarens landskapsresa.

Förtäring:

ärtsoppa (med och utan fläsk),
punsch (20kr), bröd med tillbehör samt kaffe och te.

FRÅN RHENGULDET TILL BEO-WULF

Om hjältesångernas tid
torsdagen den 24 november kl 18:30

Lokal: Baltzar. Baltzar von Platens gata 11.
Christer Westerdahl behöver knappast någon presentation för föreningens veteraner. För er andra: FNSiNs grundare, mycket berest och erfaren arkeolog med ett oerhört brett kunskapsregister.

Kontaktperson:

Anders Schærström tel. 08-758 30 03;
anders.schaerstrom@telia.com

I våras ledde Christer en resa till Ravenna, som kommer att skymta i kvällens föredrag. Christer kommer också att berätta lite om nästa års reseprojekt (någon gång i maj) till Det medeltida Östdanmark, Skåne & Själland. 6 dagar, med buss från Västergötland.

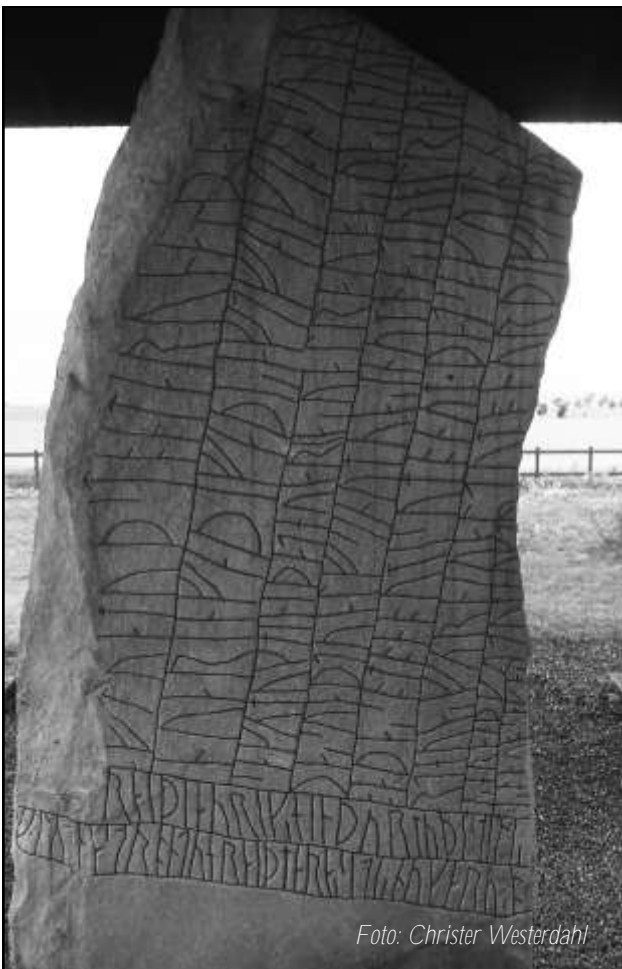

Foto: Christer Westerdahl

Den längsta av alla runtexter, på Rökstenen från Östergötland. Längst ned finns den berömda hänvisningen till goternas hjältekung Teoderik av Ravenna, "Tjodrik den djärve rådde över Reidhavets strand..."

GRÖT, GLÖGG OCH MUMINTROLL

Andhämtning i advent

Torsdagen den 1 december med start klockan 18.30

Lokal: Baltzar, Baltzar von Platens gata 11.

I vintermörkret gör ljus och gemenskap gott. Alltså samlas vi som vanligt kring gröt, glögg och annan enkel förtäring till ett facilt pris och som alltid blir det en stunds högläsning med anknytning till jul och vinter. För övrigt underhåller vi oss själva och varandra, t ex med minnen från tidigare äventyr och planer för nya.

För att vi skall kunna beräkna behovet av gröt, glögg mm så behöver vi veta i förväg om du tänker komma.

Anmäl dig senast dagen före till
Birgitta Traxel 08-25 03 35,
Ulla Ersmark, ullaersmark@gmail.com,
08-25 12 22, eller **Anders Schærström**,
anders.schaerstrom@telia.com, 08-758 30 03.

SKIDÅKNING

Någon gång under vintern ...

Nu har vi haft ett par fina skidvintrar i följd. Förra vintern kom dessutom ganska tidigt, före jul. Några av oss var flera gånger ute i spåren tillsammans, främst i Nackareservatet. Det har hänt att vi har åkt i Täby-skogarna, i Tyresta och på Lovön.

Det har blivit härliga upplevelser i frisk luft och skön natur. Eftersom det är svårt att flera veckor i förväg vara säkra på om det över huvud taget kommer att finnas tillräckligt med snö att åka på sätter vi inte ut ett särskilt datum i programmet. Huvudspåret är i alla fall att vi åker när tillfälle ges på lördagar och söndagar och tar vara på den ljusa delen av dagen ute i skidspåren – vi tar förstås med något att äta och dricka ute i snön. **Eventuellt tar vi något mer "after ski"** – det bestämmer vi efter omständigheterna.

Hör av dig till någon av oss om du känner dig lockad, så försöker vi samordna oss när föret är gott.

Anders Schærström 08-758 30 03 (b),
anders.schaerstrom@telia.com Sara Mariasdotter, 08-742 66 43 (b),
saramariasdotter@hotmail.com; Unn Hellsten,
08-6002642 (b) unn.hellsten@kb.se (a),
unn.hellsten@telia.com

NOS tipsar

Tips till musikintresserade i FNSiN.

Sveriges största och äldsta (sedan 1945) inomhusstämma!

Årets Oktoberstämma i Uppsala går av stapeln den 21-22 oktober 2011 i Uppsala Konsert & Kongress (gångavstånd från Centralstationen). Förstämma med spel och dans och fri entré på fredagen kl 20.00-01.00.

Lördag kl 13.00-01.00 med konsert, allspel, visstuga, låtkurser, dansutläring, prova-på-nyckelharpa, balladdans och Hornkonsert, samt servering och mycket annat. Då är entréavgiften 70 kr för spelmän och 160 kr för övriga.

Foto: Bente af Edholm

FÖRENINGEN NORDEN,
STOCKHOLM. HÖSTEN 2011.
KORT KALENDARIUM

Mera information på Föreningen Nordens hemsida:
www.norden.se

Blockpolitiken som sprängdes – samtal med Sture Näslund om Danmark

Måndagen den 24 oktober kl.14.00 på Föreningen Norden. Hantverkargatan 29. (Länsstyrelsen) Sture Näslund är journalist och författare. Han var i många år bosatt i Köpenhamn.

Sovjetunionens upplösning 20 år – betydelsen för Sverige och Finland

Tisdagen den 1 november kl.18.00. ABF-huset, Sveavägen 41. Avgift: 60 kronor. Medverkande: Örjan Berner, Sveriges ambassadör i Moskva 1989 – 1994 och Jaakko Blomberg, tidigare chef för politiska avdelningen vid Finlands utrikesministerium som för 20 år sedan hade president Mauno Koivistos personliga uppdrag att förbereda de radikala förändringarna;

Intryck från Åland

Torsdagen den 17 november kl. 14.00. Föreningen Norden Hantverkargatan 29. (Länsstyrelsen) Ingrid Iremark, Sveriges generalkonsul på Åland, berättar om vad som händer på Åland just nu. I år firar Åland 90 år av självstyrelse och den 16 oktober är det val till Ålands landsting.

Kura skymning i Sollentuna bibliotek

Måndag 14 november kl 19

Trotsa novembermörkret och kom till biblioteket för en högläsningstund. Årets högläsningstext är hämtad ur Populärmusik från Vittula av Mikael Niemi

Matti Klinge och Horace Engdahl

Tisdag kväll den 22 november kl. 19.00 på Biskops Arnö

Den finländske historikern och författaren Matti Klinge som utkommit med boken *Napoleons skugga* där han bl a skriver om Finlands tillblivelse, kommer till Biskops Arnö och han ska samtala om sin bok med Horace Engdahl. Det är inte så ofta vi haft honom på besök på skolan. Alla åhörare inbjuds förstås att delta i diskussionen. Kanske kan det vara en idé att läsa *Napoleons skugga* under hösten som ett projekt?

Historiehelg

12-13 november med Håkan Tegnestål, en fantastisk resa genom århundradena med utgångspunkt i Biskops Arnö

I nästa NOS

Nästa NOS utkommer kring årsskiftet med program för första kvartalet 2012

Preliminärt i januari eller februari:

Höst -och vinterbesök på Färöarna . Föredrag av Gunnel Wallén

Arktis framtid. Föredrag, eventuellt med besök på Nordregio.

